

4. óra

ETIKAI ELMÉLETEK II.

Emlékeztető

- A kurzus alapvető célja (lásd korábban!), hogy segítsen a morálisan is helyes szakmai döntések meghozatalában, az erkölcs dilemmák megoldásában.
- Ehhez tudni kell, hogy (1) **hogyan** értékelhetők a cselekedetek, és (2) **miért az az értékük**.
- Ezt tárgyalják a normatív etikai elméletek – segítenek a döntésekben, de nem döntenek helyettünk. Nincs automatikus döntési eljárás!

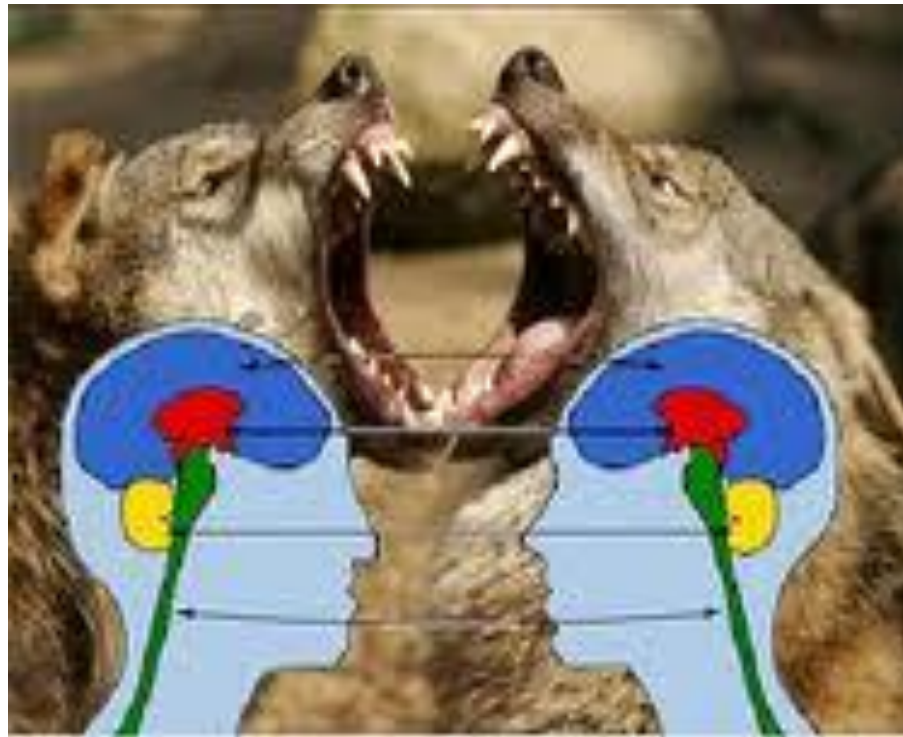
SZERZŐDÉSELMÉLET

Nincsen objektív értéke a cselekedeteknek

- A szerződéselmélet kiinduló feltevése: Nincsen **tőlünk független, objektív** értéke a cselekedeteknek, nincsenek **természetes** kötelességek. Hiába keresünk ilyen értékeléseket, nem találunk. Csak az egyének szubjektív preferenciái és értékelései vannak, és ezek állnak össze közösségi értékeléssé, azaz erkölccsé. (Figyelem, Kant, vagy a hagyományos keresztény etika tagadja ezt!)
- Nincs objektíve, önmagában semmi rossz abban, ha az egyik erőszakkal elvesz valamit a másiktól. Az egyiknek rossz ez, a másiknak pedig jó.
- Kérdés: A közösség miért a sértett értékelése szerint értékeli?

Ember embernek farkasa

- Mi lenne, ha másokra való tekintet nélkül mindenki korlátlanul követné saját közvetlen érdekeit?

Az erkölcs konvenció

- Az erkölcs, a normák és az értékek közmegegyezésen, konvenciókon alapulnak.
- Nincs lopásban objektíve semmi rossz, a konvenciók teszik azzá.
- Azért fogadjuk el, és tartatjuk be a jogok és kötelességek rendszerét, mert így valamennyien jobban járunk. Kevesebb erőfeszítést kell tennünk tulajdonunk, életünk stb. védelmére, és **stabil együttműködést** tudunk kialakítani egymással.
- A konvenciók **nem** szerződések, de olyasféle alku folyamatokon keresztül jönnek létre, mintha egy társadalmi szerződés eredményei lennének.
- A konvenció nem jelent teljes közmegegyezést!

Miért pont ezek a konvenciók? I.

- A közmegegyezés társas egyeztetés, alku során alakul ki.
- Mindenki szeretné a saját érdekeit maximálisan érvényesíteni, és ha nincsenek objektív értékek, akkor olyan közmegegyezés születik, ami **az alkuban résztvevők erőviszonyait tükrözi**.
- Ugyanis az erkölcs -- a szerződéselmélet szerint -- csak azért van, mert így mindenki jobban jár.
- Azonban a gyenge kevéssel tud hozzájárulni az együttműködéshez, és azt is el tudja venni tőle az erős, anélkül, hogy megtorlástól kellene tartania, ezért az erős nem érdekelt olyan konvencióban, ami csak a gyengét segíti. Csak olyat fog betartani, ami neki is jó.

Miért pont ezek a konvenciók? II.

- Hogyan magyarázza az elmélet, hogy a meglévő erkölcsök mégis általában a gyengéket segítik? Miért ésszerű alku ez az erőseknek?
  1. Mert az erő sem objektív, történetileg, a társas viszonyokkal, a technikával változik. Nem lehet tudni ki lesz erős (a tudatlanság fátyla), ezért a biztonságra törekvő erős belemegy az alkuba.
  2. Mert a gyengék többen vannak.
- Pl. a nem fizető fővállalkozó. Pl. az alulvállalás. (Az erő-gyengeség dinamikája és a kialakuló konvenció.)

Jó és rossz cselekedet

- Jó cselekedet, ami megfelel a konvencionális normáknak, rossz, ami nem.
- A konvenciók pl. kötelességeket tartalmaznak, amelyek lehetnek valamely kötelesség-etika által meghatározott kötelességek. (Így alapozza meg a szerződéselmélet az adott kötelesség-etika által felsorolt kötelességeket.)
- De a konvenciók vonatkozhatnak a jogok megoszlásra, vagy az igazságosság értelmezésére is.

A cselekedet megítélése szerződéselmélet segítségével

- A cselekedet hétköznapi helyzetekben történő megítéléséhez, morális konfliktusok eldöntéséhez a szerződéselméletből az alábbi kérdések adódnak:
  - Kialakulhatna-e megegyezés az adott cselekedet alapjául szolgáló norma körül? Mit szólna a közösség, a szakma (a kollégák) a cselekedetemhez, ha nyilvánosságra kerülne (belső nyilvánosság, TV, sajtó, internet)? Elfogadható lenne a számukra? Megdicsérnének?

A szerződéselmélet kritikája

- Ha az erőviszonyok történetesen úgy alakulnak, akkor a gyengék kiirtása is lehet erkölcsös az elmélet szerint. A konvenciók lehetnek erkölcsstelenek.
- Maguk a konvenciók nem kritizálhatók erkölcsi alapon.
- Ellentmond erkölcsi intuíciónknak: A szerződéselmélet szerint az erkölcs a kölcsönösen előnyös -- és az erőviszonyoknak megfelelő -- kooperációhoz szükséges kötöttségek rendszere. Az intuíciónk szerint azonban az erkölcsnek kellene az erőviszonyokat és a kooperációt szabályoznia, és nem fordítva. Ez persze csak akkor ellenérv, ha megmondjuk, hogy ez hogyan lehetséges. Hogy jó lenne, ha így lenne, az csak jámbor óhaj.
- Igazi alternatíva az, ha vannak objektív normák és értékek (jogok és kötelességek), amik **nem** konvención múlnak. Pl, hogy mindenki egyformán önálló racionális cselekvőnek tekintendő, vagy mindenkit egyforma jogok illetnek meg. (Kant)*

UTILITARIANIZMUS

Feladat

- Megépítjük-e az M0 autóút É-nyugati szektorát?
- Hol építünk szeméttégetőt?

A helyes cselekedet

- **Az utilitarianizmus szerint** az a helyes cselekedet, ami legtöbb jót eredményezi. Az erkölcsileg helyes cselekedet az, ami a legtöbb ember számára összességében a legtöbb **jót** hozza, és a legkevesebb kárt okozza. Vagyis a jó cselekedet az, ami hasznos a jó előmozdítása szempontjából. **Ez a hasznosság elve.** (Utilitarianizmus=haszonelvűség, nem gazdasági haszon!)
- **Jónak** (jó következménynek) pedig azt tekintjük, ami jó az érintetteknek.* (Az utilitarianizmus definíciója független a jó értelmezésétől! Lásd a jegyzetet!)

A következmények kiszámítása

- Egy helyzetben azt kell tenni, aminek összességében a legjobbak a következményei. A cselekedetet a **következményei** alapján ítéljük meg! (Szemben a kantiánus és az erényetikával!)
- Egy helyzetben tehát ki kell számítani a lehetséges cselekedetek **valószínű** következményeit, és a legnagyobb várhatóértékűt kell választani. Általában csak valószínűségekkel dolgozhatunk, mert egy cselekedet következményeit teljes bizonyossággal megjósolni szinte lehetetlen. (Erre fog épülni a racionális erkölcsi döntési modellünk. Lásd később!)

A cselekedet megítélése az utilitarianizmus segítségével

- A cselekedet hétköznapi helyzetekben történő megítéléséhez, morális konfliktus eldöntéséhez az utilitarianizmus alapján az alábbi kérdések segíthetnek:
  - Melyek a lehetséges cselekedeteknek a valószínű következményei? Melyik okozza ezek közül a legnagyobb valószínűséggel összességében a legtöbb jót és a legkevesebb kárt?
- Hasonló a költség-haszon elemzéshez, de nem ugyanaz! Általában éppen a pénzben ki nem fejezhető, vagy nehezen kifejezhető következmények a legfontosabbak erkölcsi szempontból! (Vö.: Ford Pinto!)

Az utilitarianizmus kritikája I.

- Amilyen ésszerű, hogy a cselekedeteket a következményeik alapján ítéljük meg, olyan nehéz ezt megvalósítani mert:
  - Általában nehéz, néha lehetetlen számba venni a lehetséges következményeket. Pl. egy K+F projekt.
  - Nehéz, néha lehetetlen valószínűséget rendelni hozzájuk.
  - Sokszor nem lehet tudni, hogy kinek, mi jó. (Lásd a 2. órán a boldogságról mondottakat is!)
  - Nehéz összemérni, hogy kinek mennyi jót és másoknak mennyi rosszat hoz a cselekedet, gyakran lehetetlen az egyenleget számítani!*

Az utilitarianizmus kritikája II.

- Alapvető etikai normák megszegése is igazolható vele, ha végül összességében több jót eredményez a cselekedet. Pl. koncepciós perek, emberkísérletek: rossz annak, aki meghal, de a társadalom egészében ennél több haszon keletkezik.

Pl. Csernobil (vagy akár a vörösiszap-katasztrófa) hosszútávon jó lehet, mert nagyobb katasztrófákat előzött meg.

- Amennyiben a következményeknek az érintettek által adott szubjektív értékelése számít, akkor a szubjektíve jónak tűnő, de kívülről nyilvánvalóan helytelen, esetleg gonosz cselekedet is igazolható a következmények kalkulációjával. Pl: mátrix, pl, adósság elfelejtése, pl. semmire sem jó terméktulajdonságok fejlesztése

Mert a szubjektív jót úgy lehet növelni, ha jót teszünk, de akkor is, ha rosszat, és közben manipuláljuk az érintettet, hogy jónak *tűnjön* neki.

Szabály-utilitarianizmus I.

- Az eddig tárgyalt **tett-utilitarianizmus** az egyes tetteket akarja a következményeik alapján megítélni, és súlyos nehézségeket vet fel. (Lásd fent!)
- Ezért a **szabály-utilitarianizmus** nem az egyes tettek minősíti, hanem a társadalom által elfogadott cselekvési szabályokat, azaz normákat. Egy **norma jó**, és a **norma szerinti cselekedet helyes**, ha a norma alapján való cselekvés hosszútávon, statisztikailag több jót eredményez az érintetteknek, mint rosszat.

Pl. a „Légy igazságos!” azért helyes norma, mert az igazságtalan cselekedet több rosszat és kevesebb jót eredményez, mint az igazságos cselekedet.

- Ez, csakúgy mint a szerződéselmélet, azt magyarázza meg, hogy miért azok a normák, amiket általában elfogadunk, **és** miért kell őket betartani.

Szabály-utilitarianizmus II.

- A szabály-utilitarianizmus tehát általában az elfogadott normák betartását írja elő, de nem kell őket feltétlenül betartani, mint a kötelesség-etikák szerint. Viszont csak **akkor lehet megszegni egy normát**, ha meg tudjuk indokolni, hogy **jobb következményekre jutunk, mintha betartanánk**.
- A szabály-utilitarianizmus egyesíteni akarja a kötelesség-etikák előnyeit (könnyen alkalmazhatók a cselekedet megítélésére) az utilitarianizmussal (figyelembe veszi a következményeket) a kötelesség-etika merevsége (mindig a norma szerint kell cselekedni, akkor is, ha az katasztrofális következményekkel jár) nélkül és a kötelességek konfliktusának feloldási lehetőségével.

A cselekedet megítélése a szabály-utilitarianizmus segítségével

- A cselekedet hétköznapi helyzetekben történő megítéléséhez, morális konfliktus eldöntéséhez az alábbi kérdések segíthetnek:
  - Ha valamilyen szabályt megszegünk, akkor tényleg lényegesen több jó származik ebből, mintha betartanánk?